

УДК 903.5.01(477.84)“637”

**РЕЗУЛЬТАТИ РЯТІВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ КУРГАНУ БРОНЗОВОЇ ДОБИ
БІЛЯ СЕЛА ГОРОДИЩЕ
КОЗІВСЬКОГО РАЙОНУ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ У 2006 РОЦІ**

Марина ЯГОДИНСЬКА

*Тернопільська обласна інспекція охорони пам'яток історії та культури,
вул. Бродівська, 44, Тернопіль, 46020, Україна,
e-mail: tokiopik@mail.ru;*

Василь ІЛЬЧИШИН

*ДП “ОАСУ Подільська археологія”,
вул. Бродівська, 44, Тернопіль, 46020, Україна,
e-mail: w_ilchyshyn@ukr.net*

Опубліковано результати рятівних археологічних досліджень кургану епохи бронзи біля с. Городище Козівського району на Тернопільщині у 2006 р. Подано детальний опис виявлених поховань і знахідок та зроблено культурну атрибуцію.

Ключові слова: курган, бронзова доба, рятівні дослідження.

Досліджуваний курган розташований у південних околицях с. Городища Козівського р-ну Тернопільської обл., біля південної границі території цегельного заводу, на вершині вододільної частини плато, по лівому березі р. Висушка (ліва притока р. Стрипа) (рис. 1). Пам'ятка археології належить до категорії нововиявлених. Її зафіксували директор ДП “ОАСУ Подільська археологія” Б. Строць та завідувач відділу археології Тернопільської обласної комунальної інспекції охорони пам'яток історії та культури О. Дерех у вересні 2006 р. під час обстеження земельної ділянки під спорудження базової станції мобільного зв'язку ПП “Форштаг”. Рятівні археологічні дослідження проводила експедиція ДП “ОАСУ Подільська археологія” за участю М. Ягодинської.

Курган має не зовсім правильну круглу форму: діаметр в напрямку північ–південь – 18 м, діаметр у напрямку схід–захід – 17 м. Загальна площа кургану становить 961 м². Висота кургану від нульової лінії – 1,85 м (рис. 2). За нульову лінію було взято умовну лінію, що проходила через нижню точку насипу кургану. Проведено нівелювання поверхні кургану в напрямках північ–південь, північний схід–південний захід та центр–північний захід. Під час нівелювання встановлено, що поверхня кургану в центральній частині зруйнована окопами Другої Світової війни. Залишки цих окопів зафіксовані у процесі досліджень траншей А і Б (в траншеї А – квадрати А-8–10, в траншеї Б – квадрати Б-5–8). Пізніше тут був встановлений геодезичний знак. Стінки ямоподібних заглиблень

172 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2012. Випуск 14–15
пологі, порослі травною, як і весь насип кургану. Глибина ям – від 20 до 85 см, ширина – до 2,3 м (рис. 4).

Площа охоронних досліджень була спланована навколо зруйнованої частини кургану, що утворювала рівносторонній трикутник зі сторонами, довжиною 11 м. Навколо нього було почергово закладено три траншеї: *траншея А* – напрямком північ–південь, *траншея Б* – напрямком північний схід–південний захід, *траншея В* – напрямком південь–північний захід (рис. 3). Усі траншеї закладали шириною 2 м, але різною довжиною. Довжина траншеї А – 20 м (площа 40 м²), довжина траншеї Б – 16 м (площа 32 м²), довжина траншеї В – 12 м (площа 24 м²). У західному куті умовного трикутника зроблено прирізку до основної площі розкопу, розмірами 3,1×3,0 м, площею 9,3 м². Загальна площа дослідженої частини кургану – 109,3 м². Дослідити пам'ятку археології (курган) повністю перешкодили наявність геодезичного знака на вершині кургану і обмежені терміни та обсяг досліджень.

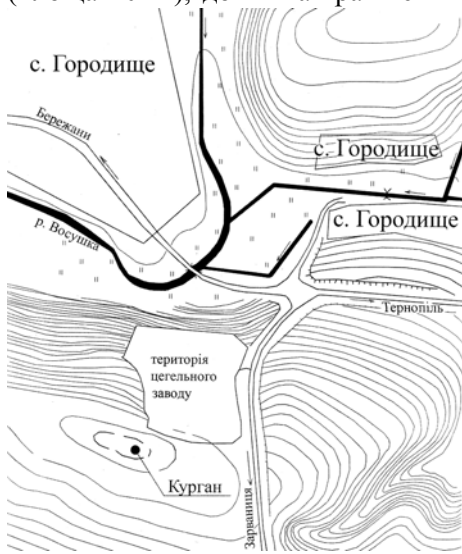

Рис. 1. Локалізація кургану біля с. Городище.

Fig. 1. Location of barrow mound near village Gorodyshche.

Траншея А (рис. 3). Спочатку була закладена траншея, довжиною 18 м, яку було продовжено до 20 м завдяки території за межами кургану. Це було зроблено для виявлення можливого ритуального ровика. І хоча було зафіксовано пониження ґрунту від рівня нульової лінії на 10 см, чітких контурів ровика не виявлено. А пониження, найімовірніше, утворилося унаслідок ущільнення ґрунту автотранспортом.

Північний край розкопу був прив'язаний до крайнього південного стовпчика геодезичного знака. За нульову точку траншеї взято південно-східний кут квадрата А-1. Розкоп поділено на 10 квадратів, розмірами 2×2 м. Фіксацію знахідок проводили поквратно і поглибинно. Перепад височин становить від 0 до 1,85 м у напрямку південь–північ. Насип кургану складається з кількох шарів: чорний гумусований шар верхньої частини насипу, шар чорної землі з вкрапленням коричневої материкової глини, шар мішаної материкової глини з вкрапленнями кременів та дрібної глиняної обмазки, шар сірої землі, шар чорної мішаної землі з поховання.

Верхній чорний гумусований шар починається від нульової точки (кв. А-1) і тягнеться майже до кінця кв. А-8. Довжина шару – 15,5 м. Потужність шару неоднорідна, найбільша – у квадратах А-2–5 і коливається від 50 до 95 см, найменша в квадратах А-1,6–8 і коливається від 30 до 45 см. У шарі були

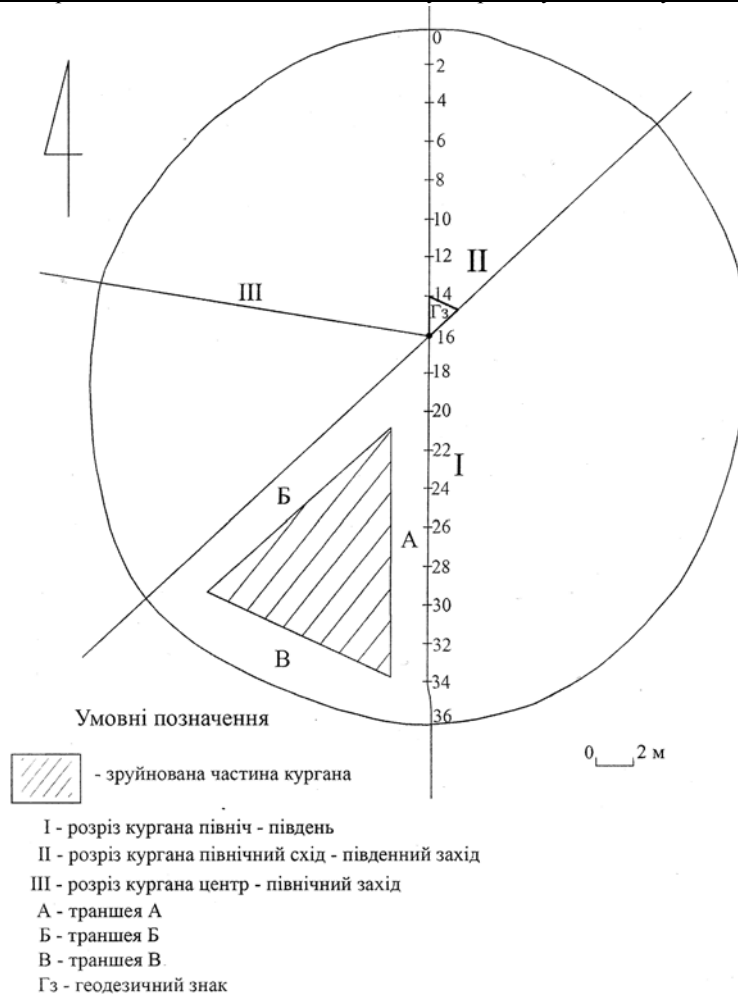

Рис. 2. План кургану із ділянкою досліджень.

Fig. 2. Plan of the mound with the adjacent study site.

знайдені крем'яні відщепи, кілька розщеплених повздож кісток. Також у квадраті А-4 на глибині 0,6 м знайдено фрагмент давньоруського крученого браслета з темно-зеленої скломаси (рис. 13, 21). Інших артефактів давньоруської культури знайдено не було. В безпосередній близькості від кургану давньоруських пам'яток не зафіксовано. Можливо, у зруйнованій частині насипу кургану було впускне давньоруське поховання, але слідів від нього не лишилося. У квадратах А-8–10 шар насипу переривається залишками окопів часів війни. Тут знайдено осколки снарядів, патрони, фрагменти кулеметної стрічки тощо. Довжина окопу – 4,5 м, найбільша глибина – 1,5 м. Вищезгаданий окоп у квадраті А-9 перериває шар чорної мішаної землі з вкрапленнями коричневої материкової глини. Цей шар зафіксований у квадратах А-5–А-10. Він

174 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2012. Випуск 14–15
 безпосередньо примикає до поховальної ями центрального поховання. У шарі знайдено відходи крем'яного виробництва, скалки, відщепи і пластини, фрагментовані кістки великої рогатої худоби (ВРХ). Шар починається в квадраті А-5 вузькою смугою і закінчується в квадраті А-10. Довжина шару – 11,2 м, найбільша потужність – 1,2 м. Наступний шар мішаної материкової глини характеризується вкрапленнями крем'яних артефактів та дрібної глиняної обмазки. Цей шар перекривав поховання, яке знайдене в квадратах А-3–4 (рис. 5).

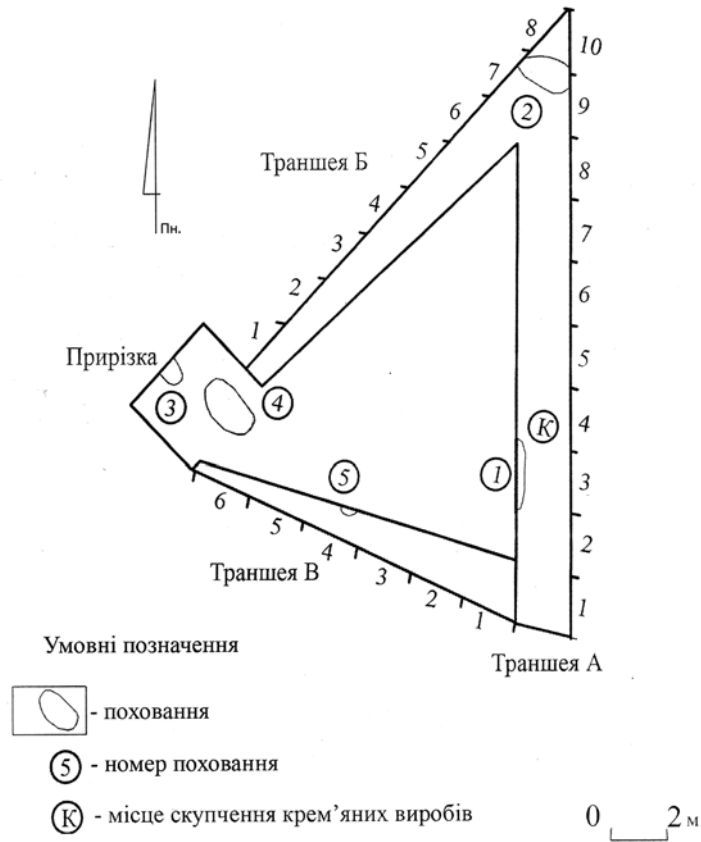

Рис. 3. План розкопу із виявленими похованнями.
 Fig. 3. Plan of the mound with revealed graves.

Поховання 1 зафіксоване у квадратах А-3–А-4. Воно являє собою людський кістяк, покладений на давню поверхню кургану в позі ембріона (скорчене поховання). У плані та стратиграфічно поховальна яма не прослідковувалася. Кістяк лежав біля західного краю траншеї, головою на північний захід. Ковшем екскаватора було зрізано лицеву частину черепа,

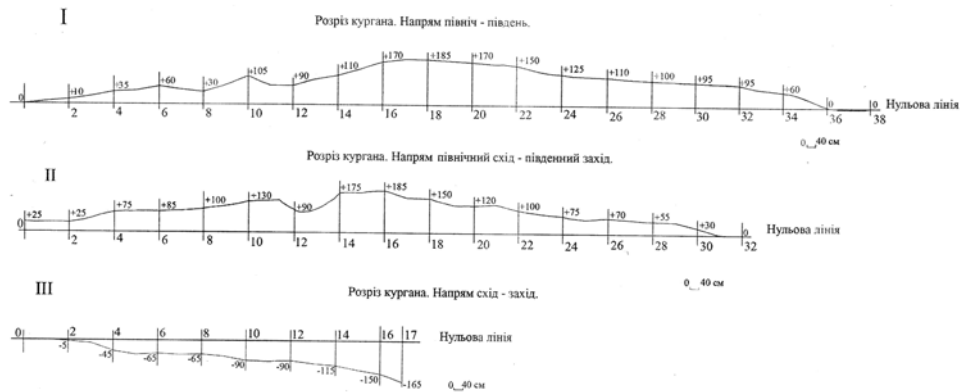

Рис. 4. Нівелювання поверхні кургану по розрізах I, II, III.
 Fig. 4. Leveling of mound's surface along the sections I, II, III.

збереглася лише потилична частина та нижня щелепа. Кістки грудної частини скелета не збереглися за винятком залишків кількох ребер. Збереглися частина хребта, плечові кістки рук, тазові, стегнові та гомілкові кістки ніг. Незважаючи на погану збереженість кісток, загальний вигляд скелета читався. Глибина поховання – 1,3–1,4 м від денної поверхні, довжина – 1,8 м, приблизна ширина збереженої частини – 0,6 м. Супроводжуючого інвентарю в похованні не зафіксовано (рис. 8).

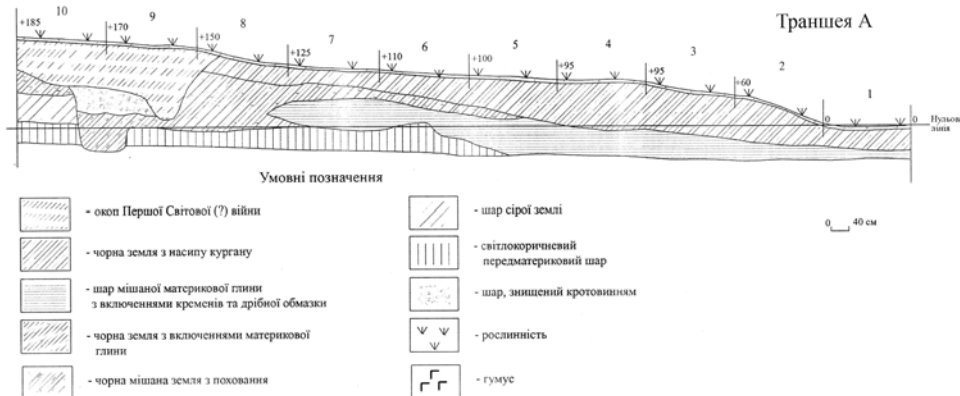

Рис. 5. Стратиграфія траншеї А.
 Fig. 5. Stratigraphy of trench A.

Поруч із похованням 1, у квадраті А-4 на глибині 1,3–1,4 м (рис. 8) зафіксовано скупчення відходів крем'яного виробництва, а саме: слабо- та сильнопатиновані пластини, уламки нуклеусів, грубо сколотих відщепів, лусок та скалок (рис. 13, 1–20). Площа найбільш концентрованої частини скупчення – 1,4×0,9 м.

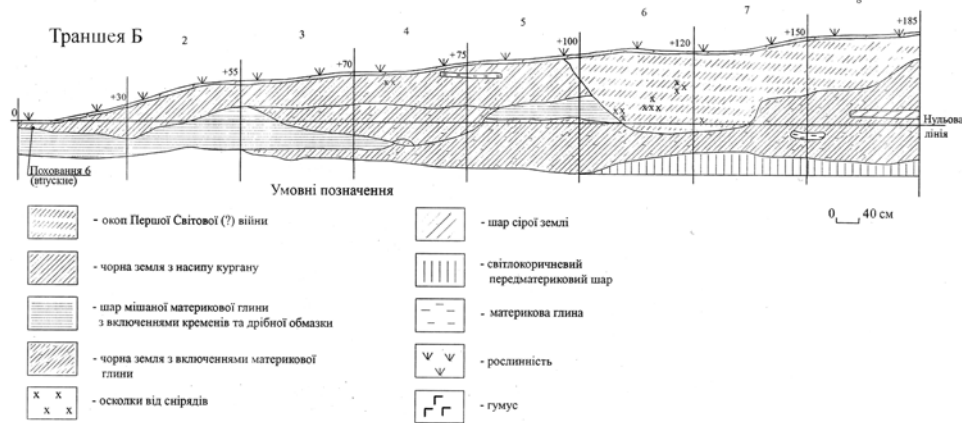

Рис. 6. Стратиграфія траншеї Б.

Fig. 6. Stratigraphy of trench B.

У центральній частині кургану на стику квадратів А-9, 10 і Б-8 на глибині 1,7 м від рівня денної поверхні досліджено поховання 2 (рис. 3). Воно було у неглибокій (завглибшки 10 см від рівня давньої поверхні) неправильної форми ямі. Поховання зруйноване у давнину. Але, судячи з положення вцілілих кісток людського скелета, можна сказати, що воно було скорчене, зорієнтоване головою на захід–північний захід. Від черепа слідів майже не залишилося, крім дрібних кісточок та зубів, від кістяка збереглися одна плечова кістка, фрагмент передпліччя, хребець, частина тазу з куприковою кісткою, частина стегнових та гомілкових кісток ніг. Біля ніг зафіксовано дві хребцеві кістки ВРХ, анатомічно цілі, та три розрізнені кістки. Це свідчить про те, що покійному була покладена тваринна жертва (рис. 9, 1). У районі зубів знайдено фрагмент кістяної прикраси (рис. 9, 2). Іншого супроводжуючого інвентарю не було виявлено. Кістки людського скелета мали червоно-коричневий колір. На стінках поховальної ями, на дні та поверх кісток зафіксовано темно-коричневу субстанцію у вигляді порошку або тліну (вохри?). Ймовірно, саме вона пофарбувала кістки у червоно-коричневий колір.

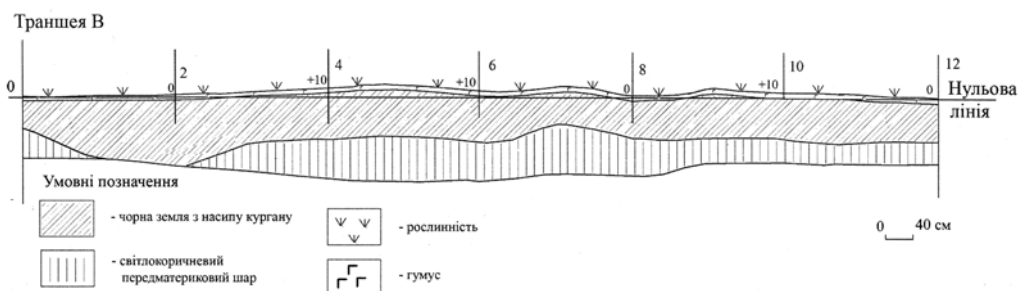

Рис. 7. Стратиграфія траншеї В.

Fig. 7. Stratigraphy of trench B.

Траншея Б (рис. 3). Для кращої фіксації вся територія траншеї була поділена на квадрати 2×2 м. Траншея Б не була так насичена знахідками, як траншея А. На різних глибинах знайдено 5 крем'яних пластин та відщепів, три кістки ВРХ, з них – одна кістка від лопатки і дві фаланги пальців людини. Під час зачистки стінки траншеї на глибині 30 см від денної поверхні у квадраті Б-1 знайдено придонну частину (з фрагментами стінок) ліпного горщика. Діаметр денця – 7 см, висота збереженої частини – 8,5 см, діаметр максимально опуклої частини – 13,8 см, товщина стінок – 0,7–0,8 см, денця – 1,0 см. Поверхня ліпного горщика заглажена, колір ззовні та всередині сіро-коричневий. У тісті наявні домішки середньофракційного шамоту, домішки піску незначні. На зовнішній стороні стінок простежуються відбитки трави. Ймовірно, це все, що лишилося від впускного поховання доби пізньої бронзи. Osteологічних залишків виявлено не було.

Стратиграфічно (рис. 6) тут виділяються шари, аналогічні до шарів у траншеї А: верхній чорний гумусований шар насипу (квадрати Б-1–5), заповнення окопу Першої чи Другої світових воєн з осколками снарядів (квадрати Б-5–8), мішаної чорної землі з вкрапленням коричневої материкової глини (квадрат Б-3–8), шар мішаної материкової глини з вкрапленнями кременю та дрібної обмалки (квадрати Б-1–4, Б-5, 6), а також три невеличкі лінзоподібні шари: 1 – з перепаленою глиною (квадрати Б-4, 5) на глибині 30 см від денної поверхні, 2 – материкової глини (квадрати Б-7, 8), 3 – сірої землі (квадрат Б-8).

З південно-західної сторони траншеї Б була зроблена прирізка розмірами 3,1×3 м. Під час дослідження прирізки виявлено два поховання – 3 і 4.

Поховання 3 розташоване в західній частині прирізки, майже під стіною котловану, на глибині 0,6 м від денної поверхні (рис. 3). Це було дитяче поховання, від якого збереглися череп, один хребець, три ребра і три трубчасті кістки (рук або ніг). Поховання лежало головою на захід–північний захід. З

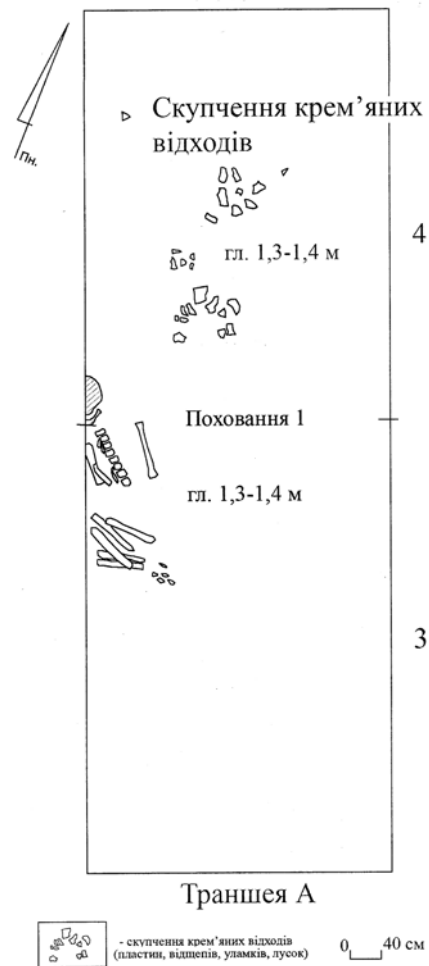

Рис. 8. Загальний план поховання 1.
Fig. 8. General plan of excavation site 1.

178 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2012. Випуск 14–15

правої сторони від черепа був ліпний горщик з широким горлом і дном (рис. 10, 1). Горщик мав п'ять наліпних псевдовушок, розташованих нижче вінця, у місці переходу від шийки до опуклих плечиків. Верхня частина вінчика косо зрізана до середини, вінчик ледь відхилений назовні. Шийка маловиразна, коротка, пряма. Дно рівне. Зовнішня поверхня ретельніше заглажена, ніж внутрішня. Колір внутрішньої та зовнішньої поверхні світло-коричневий, з темно-сірими плямами на зовнішній стороні, що свідчить про нерівномірний випал горщика. Тісто має вкраплення крупнофракційного шамоту. Домішки піску природні. Діаметр вінця – 12,5 см, діаметр денця – 8,8 см, висота – 8,5 см, діаметр тулуба у максимально опуклій частині (по плечиках) – 13,5 см, товщина стінок – 0,7–1,0 см, товщина дна – 1 см (рис. 10, 2). Ймовірно, дитяче поховання є впускним у вже насипаний курган. Слідів впускної ями не виявлено.

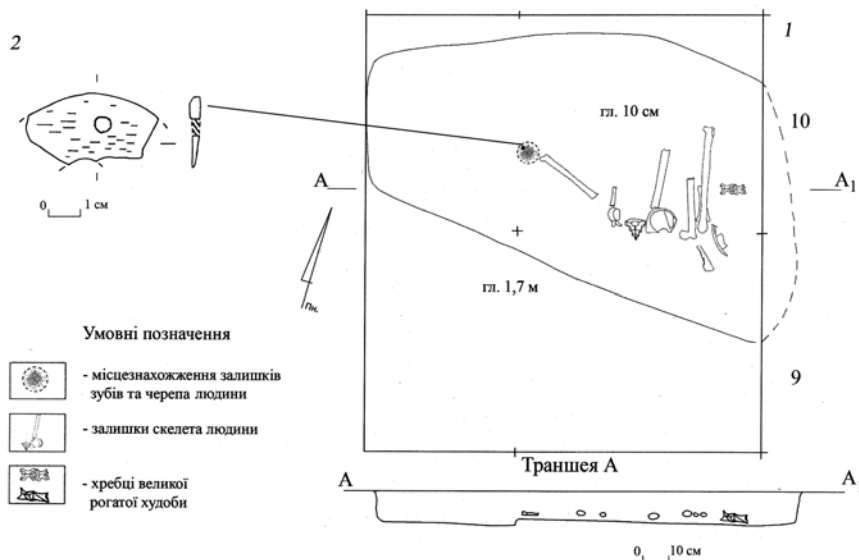

Рис. 9. План та інвентар поховання 2: 1 – загальний план поховання 2; 2 – кістяна накладка із поховання.

Fig. 9. Plan of grave 2 and its inventory: 1 – general plan of grave 2; 2 – bone lining from burial inventory.

Поховання 4 було за 0,65 м на схід від поховання 3 і на глибині 1,0 м від денної поверхні (рис. 3). Ним виявилось поховання дорослої людини, яке покладено у неглибоку (0,1 м від рівня давньої поверхні) яму неправильно овальної форми (опуклою південною стінкою і прямою – північною). Дно ями нерівне. Це єдине поховання з досліджених, що відносно непогано збереглося. Скелет лежав головою на захід–північний захід, на лівому боці, у скорченій позі (поза ембріона), з підігнутими руками і ногами. З правого боку від голови знайдено ліпний горщик. З лівого боку від голови – кістки тварини (рис. 11, 1).

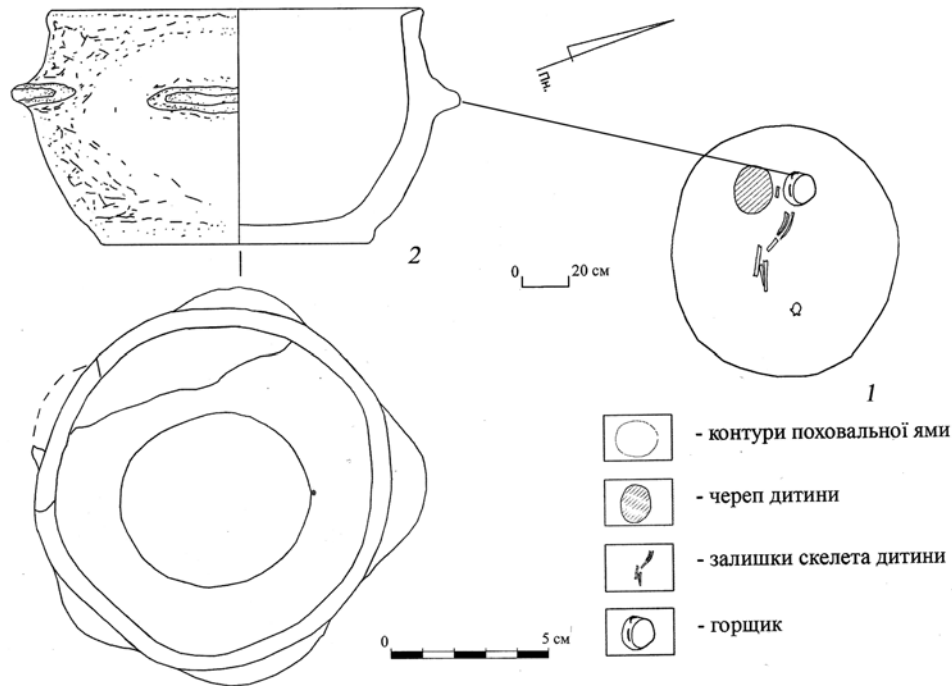

Рис. 10. План та інвентар поховання 3: 1 – загальний план поховання 3; 2 – горщик із поховання.

Fig. 10. Plan of grave 3 and its inventory: 1 – general plan of grave 3; 2 – pot from burial inventory.

Під час розчищення скелета відзначено відсутність частини хребта від рівня ребер до тазових кісток, фаланги правої руки та обох ніг.

Ліпний горщик мініатюрний, опуклобокий, з широким горлом і дном. Вінчик загострено-заокруглений, відігнутий назовні, шийка виразна, висока, плавно переходить у плічка, дно рівно зрізане. Поверхня горщика ззовні і в середині ретельно заглажена. Колір зовнішньої та внутрішньої поверхні чорно-коричневий, з плямами, випал нерівномірний. У глиняному тісті є домішки середньофракційного шамоту, домішки піску природні. Під вінцями простежуються сліди лошіння. Можливо, горщик використовували для ношення рідини і сліди лошіння залишилися від мотузки. Діаметр вінця – 8,5 см, діаметр денця – 6,8 см, діаметр у зоні плечиків – 9,5 см, товщина стінок – 0,5 см (рис. 11, 2).

Траншея В примикає з півдня до траншеї А і зі сходу до прирізки, таким способом замикається трикутник охоронних траншей (рис. 3). Траншея закладена в підніжжі кургану. Нівелювання виявило незначні коливання рельєфу. Стратиграфічно тут простежуються два основні шари – чорний гумусований шар насипу кургану і коричневий передматериковий шар (рис. 7).

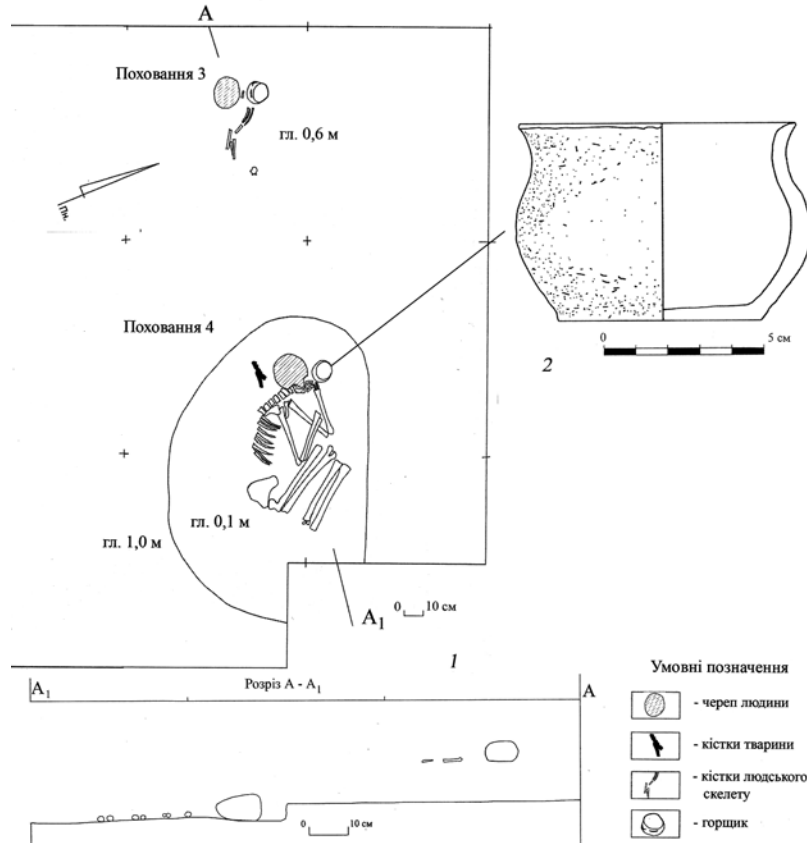

Рис. 11. План та інвентар поховань 3 і 4: 1 – загальний план поховань 3 і 4 та їх переріз по лінії А-А₁; 2 – горщик із поховання 4.

Fig. 11. Plan of graves 3 and 4 with their inventory: 1 – general plan of graves 3 and 4 with section cut A-A₁; 2 – pot from burial inventory.

На різних глибинах, але не глибше 0,8 м, знайдено 4 крем'яні пластини та відщепи.

У квадраті В-4 на глибині 0,65 м від денної поверхні зафіксовано залишки поховання 5. Воно майже все було зруйновано. Від поховання залишилися придонна частина ліпного горщика (рис. 12) зі стінками (горщик був розбитий у давнину), дві кістки рук, кілька дрібних кісточок. Визначення положення кістяка виявилось неможливим.

Поверхня ліпного горщика заглажена, горбкувата через виступаючий шамот, колір поверхні – сіро-коричневий, у глиняному тісті наявні домішки крупнофракційного шамоту, домішки піску природні. На зовнішній поверхні є відбитки трави. Діаметр денця – 7,5 см, висота збереженої частини стінки – 10,5 см, діаметр у максимально опуклій частині – 17,0 см, товщина стінок – 0,8 см, товщина дна – 1 см (рис. 12) [Строць, 2007, с. 5–12].

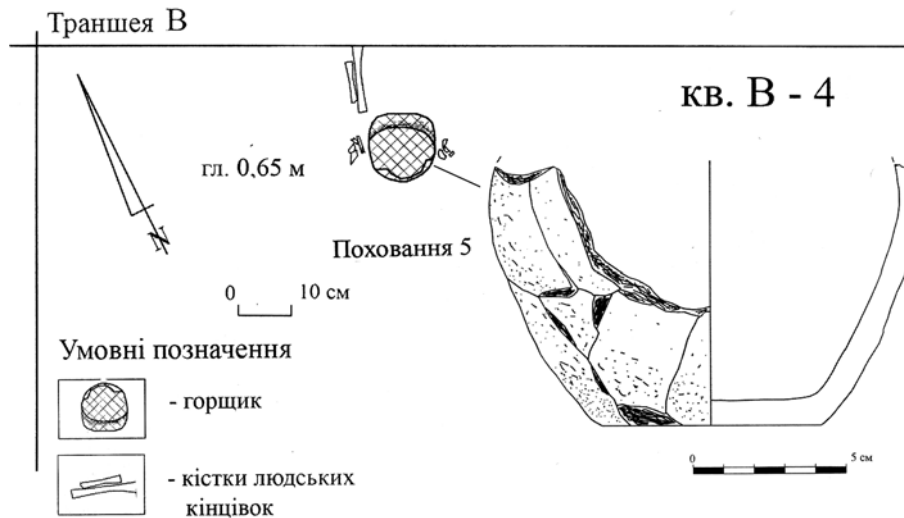

Рис. 12. Загальний план та інвентар поховання 5.

Fig. 12. General plan of grave 5 and its inventory.

Отже, унаслідок проведених рятівних досліджень виявлено залишки шести поховань доби пізньої бронзи. У п'яти випадках (поховання 1–5) знайдено кістки людини. Необхідно відзначити, що кістяки були у дуже поганому стані збереженості. Кістки виявилися крихкими, тому було відібрано менше остеологічного матеріалу, ніж знайдено. У п'яти випадках у похованнях зафіксовано супроводжуючі покійних у загробний світ речі: у похованні 2 – кістяна ажурна пластина (фрагментована), у похованні 3 – горщик з п'ятьма псевдовушками, у похованні 4 – мініатюрний горщик, у похованні 5 – розбитий у давнину горщик, у похованні 6 – придонну частину горщика. Але в похованні 6 людського скелета не знайдено. Його було знищено під час руйнації частини кургану будівельними роботами, що проводило ПП “Форштаг”. На дослідженій 1/4 площі кургану виявлено 6 поховань. Поховання 2 – центральне, решта розміщувалися по периметру підшви кургану. Найімовірніше, захоронення відбувалось у короткий проміжок часу, про що свідчать однотипність керамічного матеріалу та позиції похованих. Але достовірно стверджувати це можна буде лише після повного дослідження площі некрополя, яке через низку причин виявилось неможливим на момент розкопок.

Аналізуючи виявлені в похованнях керамічні вироби, варто відзначити, що технологічно вони подібні між собою. Виготовлені із глиняної маси з домішками шамоту та дрібнофракційного піску, домішки жорстви майже відсутні, поверхня заглажена. Форми горщиків між собою наближені, майже одного розміру, що вказує на належність до однієї археологічної культури. На підтвердження цього аргументу є і розміщення в одному положенні кістяків, у

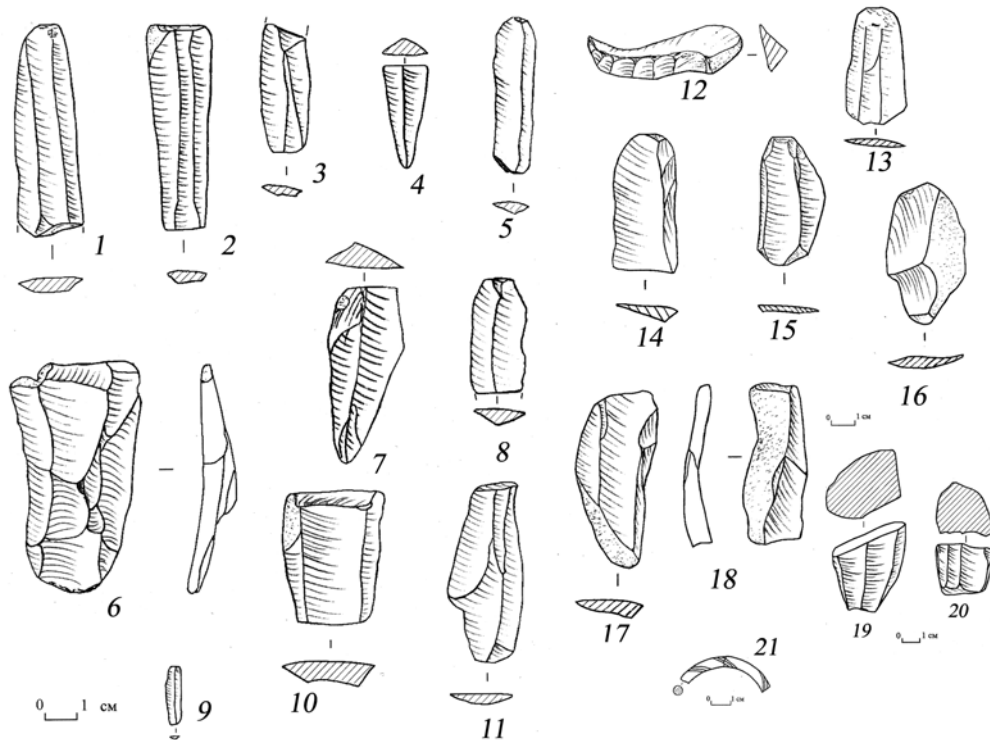

Рис. 13. Знахідки з насипу кургану: 1–20 – кремій (пізній палеоліт); 21 – склопаста (браслет, XII–XIII ст.).

Fig. 13. Artifacts from barrow mound: 1–20 – flint artifacts (Upper Paleolithic); 21 – glass paste (wristband, 12th-13th centuries).

сильно скорченій позі на лівому боці (поховання 2–4) головою на захід–північний захід, лише кістяк у похованні 1 був розміщений на правому боці з розворотом на спину. Положення кістяків у похованнях 5, 6 не визначено. У похованні 2 виявлений фрагмент пластини-накладки, яка, ймовірно, походить із поламаної дископодібної кістяної пряжки, і могла використовуватися в якості підвіски (рис. 9, 2). Такого типу кістяні пряжки були характерними для населення культурного кола Бабино (культури багатоваликової кераміки), як і положення та орієнтація кістяків у похованнях [Братченко, 1985, с. 453].

Виявлені крем'яні вироби очевидно не пов'язані із похованнями, оскільки значна частина їх зафіксована в похованому горизонті суглинку, зокрема знайдено виробничий майданчик-точок біля поховання 1 (рис. 8), так і в насипі, які туди потрапили під час спорудження кургану. За технологічними ознаками обробки кременю – пластинчастою технікою сколювання, наявністю нуклеусів (рис. 13, 1–20) та враховуючи стратиграфію залягання, його можна попередньо віднести до фінального палеоліту.

Здобуті у 2006 р. матеріали із досліджень кургану біля с. Городища Козівського району на Тернопільщині доповнили археологічну карту поховальних пам'яток бабинського типу та їх поширення на території Західного Поділля*.

Додаток:

АНТРОПОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЮДСЬКИХ КІСТОК, ЗНАЙДЕНИХ ПІД ЧАС РОЗКОПОК КУРГАНУ БІЛЯ СЕЛА ГОРОДИЩЕ КОЗИВСЬКОГО РАЙОНУ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ У 2006 РОЦІ

Олександра КОЗАК

У кургані біля с. Городище на Тернопільщині було знайдено рештки 5 поховань дуже поганої збереженості.

Поховання 1 (квадрат А-3, глибина 1,1 м) – уламок нижньої щелепи, окремі зуби верхньої щелепи та уламки діафізів стегнових кісток підлітка, ймовірно, чоловіка. Стертість зубів рівномірна та відповідає підлітковому віку. На всіх зубах розвинутий зубний камінь. На зломах кісток видні сліди хронічного інфекційного захворювання, викликаного хвороботворними мікроорганізмами, можливо, стафілококами або стрептококами – оститу та остеомієліту.

Поховання 2 – рештки чоловіка молодого або дорослого віку. Кістки дуже поганої збереженості. На кістках сильно розвинений м'язовий рельєф, особливо у проксимальній частині стегна, що вказує на значні навантаження м'язів стегна та ніг, які використовуються при ходьбі та їзді верхи. Окрім того, на значні вертикальні навантаження на скелет вказує перелом міжхребцевого виростка першого крижового суглоба з псевдоартрозом. Моляри верхньої та нижньої щелеп мають дуже незначні ознаки стертості. Однак, передні зуби косо стерті майже до коренів – зуби верхньої щелепи стерті у напрямку лінгвальної (язикової) сторони, нижньої – з губної сторони. Чітко простежується утворення вторинного дентину, отже, стирання відбувалося дуже повільно. Можливо, зуби використовували у якості знаряддя праці. Зубний камінь розвинений на всіх зубах.

Поховання 3 – рештки черепа та кісток грудної клітки та рук дитини 4–6 місяців. Патологічні зміни у синусах верхньої щелепи та у барабанній порожнині середнього вуха відсутні.

Поховання 4 – скелет зберігся майже повністю. Він належить жінці 25–35 років. Череп в уламках. Поверхневу пластинку пошкоджено ґрунтовою ерозією. Кістки посткраніального скелета грацильні. Кістки нижніх кінцівок грацильні з широкими епіфізами, що може вказувати на надмірну вагу жінки. Зріст становив близько 158 см. Досить сильно розвинені м'язи нижніх кінцівок, особливо *M. Gluteus maximus*,

* До сьогодні було відомо лише про курганні поховання біля Хоросткова на Гусятинщині та біля с. Остап'є Підволочиського району (Тернопільська обл.) [Бандрівський, 2007, с. 194–196].

M. illioporsoas та ті, що кріпляться до шорсткої лінії стегна (*linea aspera*). Також спостерігається осифікація лігаменту наколінника. У верхніх кінцівках найбільше розвинений дельтоподібний м'яз (травматичні зміни). На плечовій кістці спостерігаються ентесопатії у більшості місць прикріплення м'язів. Витончення акроміального кінця ключиці свідчить про часте використання плечей у рухах з максимально широким відведенням та приведенням плечей, наприклад, при киданні каміння.

З захворювань, пов'язаних із навантаженнями, можна відзначити епиконділіт – запалення у лікті. Найбільші зміни визначені у плечових, ліктьових та лівому променево-зап'ястному суглобі. На значні вертикальні навантаження на осьовий скелет вказують патологічні зміни у грудному та поперековому відділах хребта. Крім того, тут відзначені наслідки запалення інфекційного походження або ревматичної природи. Останнє, ймовірно, викликало також зміни у лівій кисті та крижо-клубовому суглобі (сакроіліїт). Однак, у якості диференційного діагнозу потрібно врахувати туберкульоз або бруцельоз (захворювання, пов'язані з тісним контактом з тваринами, наприклад, козами або вівцями).

При підвищеній вазі тіла її витримують суглоби ніг. Ймовірно, з цим пов'язані значні симетричні зміни у тазо-стегнових та колінних суглобах. Можливо, однак, що ці зміни також спровоковані вказаними вище захворюваннями.

Відзначені також сліди інфекцій глибоких вен на гомілках (варикозу), що може бути зумовлено надмірною вагою або системною інфекцією.

У навколоносових пазухах черепа – гайморових та лобних, – знайдені сліди хронічного запалення – гаймориту та фронтиту. Гайморит, можливо, має одонтогенне походження (тобто, викликаний захворюванням зубів).

Поховання 5 – належить літній жінці. На жаль, збереглися лише уламки лівої плечової кістки та правої піраміди (скроневої кістки), а також, 4 зуби малих розмірів.

Премоляр верхньої щелепи має значну стертість та розвинений зубний камінь. Передні зуби верхньої щелепи стерті до коренів та частково також корені у лінгвальну (язикову) сторону. Утворення вторинного дентину вказує на дуже повільне стирання впродовж багатьох років. На цих зубах також розвинутий зубний камінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бандрівський М. С.* Вплив сходу на розвиток спільнот раннього – початку середнього періодів епохи бронзи на Заході українського лісостепу // Записки НТШ. – 2007. – Т. ССLIII. Праці Археологічної комісії. – С. 153–205.
2. *Братченко Н. С.* Культура многоваликовой керамики // Археология Украинской ССР. – Т. I. – Киев, 1985. – С. 451–458.
3. *Строцьень Б. С.* Звіт про охоронні дослідження кургану бронзової доби в с. Городище Козівського р-ну Тернопільської обл. – Тернопіль, 2007.

Стаття: надійшла до редакції 11.10.2011
прийнята до друку 10.11.2011

**RESULTS OF RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH ON BRONZE AGE
BARROW MOUND NEAR VILLAGE GORODYSHCHE (KOZOVA DISTRICT,
TERNOPIL REGION) IN 2006**

Maryna YAGODYNSKA

Historical and Cultural Monuments Protection Inspectorate of Ternopil region

44, Brodivska str., Ternopil, 46020, Ukraine,

e-mail: tokiopik@mail.ru;

Vasyl ILCHYSHYN

Archaeological Service "Podolian Archaeology",

44, Brodivska str., Ternopil, 46020, Ukraine,

e-mail: w_ilchyshyn@ukr.net

Some results are published of rescue archaeological research on Bronze Age barrow mound near village Gorodyshche (Kozova district, Ternopil region) in 2006. Detailed description was made of unearthed entombments and of discovered artifacts. Their cultural connection was identified.

Key words: barrow mound, Bronze Age, rescue archaeological research.

**РЕЗУЛЬТАТЫ ОХРАННЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ КУРГАНА ЭПОХИ БРОНЗЫ
ВОЗЛЕ СЕЛА ГОРОДИЩЕ
КОЗИВСКОГО РАЙОНА НА ТЕРНОПОЛЬЩИНЕ В 2006 ГОДУ**

Марина ЯГОДИНСКАЯ,

Тернопольская областная инспекция охраны памятников истории и культуры,

ул. Бродовская, 44, Тернополь, 46020, Украина,

e-mail: tokiopik@mail.ru;

Василий ИЛЬЧИШИН

ДП "ОАСУ Подольская археология",

ул. Бродовская, 44, Тернополь, 46020, Украина,

e-mail: w_ilchyshyn@ukr.net

Освещаются результаты охранных археологических исследований кургана эпохи бронзы возле с. Городище Козивского района на Тернопольщине в 2006 г. Подана подробная опись найденных погребений и находок, произведена их этнокультурная атрибуция.

Ключевые слова: курган, эпоха бронзы, охранные исследования.